

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШ-
НІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія економіки, соціально-гуманітарних та
фундаментальних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Історія України та української культури»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
173 Авіоніка
Електроніка, автоматизація та електронні комунікації

за темою «Українська державність та культура в добу Новітнього ча-
су (1917-1991 рр.)»

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 №2

СХВАЛЕНО

Методичною радою Кремен-
чуцького льотного коледжу
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 №6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 №2

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, протокол від 05.01.2024 №14

Розробник: викладач циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, викладач-методист, доктор філософії Кірюхіна М.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім. М.Остроградського, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, кандидат педагогічних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист Носач І.В.

План лекції

1. Національно-демократична революція та громадянська війна в Україні.
2. Українські землі у міжвоєнний час.
3. Україна в роки Другої світової війни.
4. Розвиток УРСР у 1945 – 1991 рр.
5. Українська культура у ХХ ст.

Мета: З'ясувати особливості становлення української державності та розвитку національної культури у добу Новітнього часу (1917 – 1991). Визначити вплив радянської тоталітарної ідеології на стан української культури, розкрити феномен «шістдесятництва».

Рекомендована література:

Основна:

1. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів, 1990.
2. Греченко В., Чорний І. Світова та українська культура : довідник для школярів та студентів. К. : Літера ЛТД, 2009.
3. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. Історія України : неупереджений погляд : Факти. Міфи. Коментарі. Харків 2008.
4. Попович М. Нарис історії культури України. К. : АртЕк, 1998.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 1-2. К. 1992.
6. Субтельний Орест. Україна. Історія. К 1993.

Додаткова:

1. Котляр М.Ф., Смолій В. А. Історія в життєписах. К. 1994.
2. Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990.
3. Довідник з Історії України. Т. 1. К. 1993.

Текст лекції

1. Національно-демократична революція та громадянська війна в Україні.

У лютому 1917 р. у Петрограді почалися революційні події, що привели до повалення царату та краху Російської імперії. У країні встановилося *двоєладдя* – *Тимчасовий уряд*, що складався з представників ліберальної буржуазії і *Петроградської Ради робітничих та солдатських депутатів*, яка презентувала інтереси низів суспільства.

Події в Росії стали *каталізатором національного руху* в Україні. 4 (17) березня 1917 р. представники ТУП, лівих українських партій – УПСР, УПСД,

УПСФ створили у Києві **Українську Центральну Раду (УЦР)**, що мала стати *координаційним центром національно-визвольного руху в українських землях*. На посаду голови УЦР заочно затвердили **М. Грушевського**.

22 березня 1917 р. з'явилася перша відозва «До українського народу» Центральної Ради. Початок роботи *Всеукраїнського Національного Конгресу* засвідчив перетворення УЦР на *прототип парламенту*, що складався з 150 делегатів, які представляли українські політичні партії, громадські та культурні організації, губернії. Конгрес затвердив *склад президії УЦР*: голова – М. Грушевський, а його заступниками стали С. Єфремов і В. Винниченко.

Лідери Центральної Ради розраховували, що питання української автономії буде вирішено спільно з Тимчасовим урядом Росії. Проте після безрезультатного візиту делегації УЦР на чолі з В. Винниченко до Петрограду наприкінці травня, вочевидь постала марність цих сподівань.

За цих обставин 10 червня 1917 р., під час роботи *II Всеукраїнського Військового З'їзду*, скликаного Центральною Радою, відбулося проголошення **I Універсалу**, де йшлося про *автономію України*. Провідну роль у створенні I Універсалу відіграв В. Винниченко, який невдовзі очолив **Генеральний Секретаріат**, сформований 15 (28) червня 1917 року.

На початку липня 1917 р. УЦР, під тиском делегації Тимчасового уряду, прийняла свій **II Універсал**, який значно поступався попередньому. Так, *питання автономії виносилося на розгляд Всеросійських установчих зборів*, Генеральний секретаріат підпорядковувався Тимчасовому уряду, а склад УЦР мали поповнити представники національних меншин. Дискримінаційна політика Тимчасового уряду щодо Центральної Ради тривала і надалі.

У жовтні 1917 р., владу в Росії захопили більшовики. Діячі УЦР відреагували на це проголошенням **III Універсалу**, який засвідчував створення автономної **Української Народної Республіки (УНР)** та передбачав численні реформи, зокрема у аграрній та соціальній сферах. Втім, в цьому ж Універсалі було вказано на наявність *федеративних зв'язків з «демократичною Росією»*, що стало прикрою помилкою. Одночасно з проголошенням III Універсалу УЦР прийняла закон про проведення виборів до українських Установчих Зборів та низку інших законодавчих актів.

Центральна Рада та її уряд в цей період користувалися підтримкою народу. Але вони проявили нерішучість при розгляді основних суттєвих питань: конфіскація землі та передача її в руки селянства проводилися повільно, не були реформовані стара банківська система, судовий апарат, законодавство, не було встановлено дієвого контролю за виробництвом.

В той же час нарастав **конфлікт з більшовиками**, які не збиралися допускати незалежності України у будь якій формі й не визнавали Української Народної Республіки. Почалася **перша українсько-радянська війна**. Приводом до війни між більшовицькою Росією та УНР стало роззброєння Центральною Радою агресивно настроєних більшовицьких частин у Києві, а також ультиматум Ради Народних Комісарів Центральної раді від 4 грудня 1917

р. з вимогою не пропускати через територію України донських козаків, що поверталися з фронту. Униклива відповідь Генерального Секретаріату на цей ультиматум призвела до початку воєнних дій.

Тим часом Центральна Рада поступово втрачала підтримку народних мас. Регулярного, дисциплінованого війська створити вона не спромоглася. Франція та Англія визнали УНР, відправили до Києва офіційних представників, але реальної допомоги не надали. В цих умовах проголошення повної незалежності України диктувалося самим ходом подій.

IV Універсал, прийнятий Центральною Радою у січні 1918 р., зафіксував, що УНР стає самостійною, вільною та суверенною державою українського народу. Уряду УНР доручалося розпочати мирні переговори з державами Четверного Союзу. Повністю здійснити завдання, які ставилися в Четвертому Універсалі, не вдалося. Через три дні після його проголошення останні підрозділи військових формувань УНР - гайдамаків залишили Київ та відступили до Житомира, куди вже переїхала Центральна Рада та уряд. Наприкінці січня 1918 р. більшовицькі війська на чолі з колишнім штабс-капітаном царської армії Муравйовим увірвалися до Києва.

Після підписання 9 лютого 1918 р. **Брестського мирного** договору Україна була окупована німецькими військами. 29 квітня 1918 р. на засідання Центральної Ради, де, до речі, була затверджена перша українська конституція - **Конституція УНР**, увірвалися німецькі солдати та заарештували декілька міністрів. Центральна Рада була розігнана.

Того ж дня, коли було скинуто Центральну Раду, на з'їзді партії хліборобів **гетьманом** України проголошено колишнього бойового генерала російської армії та ад'ютанта Миколи II, нащадка українських гетьманів, в 1917 р. - командира першого Українського корпусу та отамана Вільного козацтва - **Павла Скоропадського**. Фактично влада перейшла до німецької адміністрації.

П.Скоропадський провів ряд законів, спрямованих на ліквідацію усіх соціалістичних заходів, запроваджених Центральною Радою. Було видано закон про обов'язковий засів полів та постачання німцям хліба за низькими цінами. У свої маєтки поверталися поміщики. Проти повсталих селян та страйкуючих залізничників, робітників застосовувалися каральні експедиції, в яких брали участь німецькі війська та гетьманська варта (поліція).

В перший період після перевороту Скоропадський заявив, що самостійність України буде збережена. Продовжувалася і досить ефективно українізація навчальних закладів, створено 150 українських гімназій, 2 українські університети (у Києві та Кам'янець-Подільському), надруковано декілька мільйонів підручників українською мовою, засновано Всеукраїнську Академію Наук, Українську національну бібліотеку, Український національний музей, Національну галерею мистецтва, Український театр драми та опери, Українську державну капелу, Державний симфонічний оркестр. Розпочалася підготовка до створення Всеукраїнської автокефальної (самостійної) української

православної церкви.

Гетьманом була створена в Україні дійова адміністрація з числа колишніх царських чиновників, які бачили в особі гетьмана свою людину і плекали надії на повернення старого ладу, досить боєздатні військові з'єднання, на основі кораблів Чорноморського флоту розпочалося формування українських військово-морських сил. Було розроблено проект поміркованої аграрної реформи, яка передбачала примусовий викуп землі у поміщиків та безкоштовний розподіл її серед селян з розрахунку до 25 десятин на господарство. Але проект цей лишився нездійсненим, хоча навряд чи й вистачило б у молодій Українській державі коштів на викуп землі та задоволення усіх заінтересованих сторін.

Для керівництва повстанням проти гетьмана, а потім і управління відновленою УНР була створена **Директорія** у складі В.Винниченка, С.Петлюри та ін. Ядром повстання стали Січові стрільці, які отаборилися в Білій Церкві. Тут Петлюра видав Універсал до українського народу із закликом до загального повстання.

14 грудня 1918 р. війська Директорії зайняли Київ й було проголошено **відновлення УНР**. Більшість постанов нової влади була спрямована проти поміщиків і буржуазії, які навіть позбавлялися виборчого праву. Місцева влада мала зосередитися в руках *Трудових рад селян, робітників та трудової інтелігенції*. Цими необачними рішеннями Директорія відштовхнула від себе заможні прошарки суспільства.

В той же час, *кризова ситуація в економіці* не дозволила перейти до реалізації *аграрної реформи*, за допомоги якої Директорія планувала отримати підтримку селянства. Воно так і не стало опорою нової влади, з часом перетворившись у руйнівну, ніким не контрольовану силу. Наприкінці грудня 1918 р. було *сформовано уряд УНР* на чолі з В. Чехівським. Роль парламенту відіграв *Трудовий конгрес*.

З перших днів свого існування Директорія опинилася у *вкрай важкому зовнішньополітичному становищі*, перебуваючи у своєрідному **«трикутнику смерті»** між радянською Росією, що наступала з півночі, країнами Антанти, які розпочали свою інтервенцію на півдні (захопили Одесу) та Польщею, що загрожувала УНР із заходу.

Становище ускладнювалося і **відсутністю єдності всередині Директорії**. Частина її лідерів мала *соціалістичні погляди* та не відкидала можливості союзницьких відносин з більшовиками, особливо на тлі агресії Антанти (В. Винниченко, В. Чехівський, М. Шаповал). Їх опонентами були *прибічники С. Петлюри*, що бачили вихід із скрутного становища у *здобутті підтримки Антанти* для протидії більшовикам.

16 січня 1919 р. наступом більшовиків на Київ і Харків розпочалася **друга українсько-радянська війна**. 22 січня 1919 р. відбулося *формальне об'єднання УНР із ЗУНР (Акт Злуки)*, але це не мало практичних результатів.

Навесні 1919 р. свій наступ в Україну розпочала Добровольча армія А. Денікіна. Вона захопила Донбас, а згодом білі увійшли до Харкова та Катеринослава. Ці успіхи дозволили розпочати *наступ на Київ*. 30 серпня 1919 р. денікінці його захопили (**«Київська катастрофа»**). З грудня 1919 р. керівництво УНР перейшло до *партизанських форм боротьби*. Окремі частини підпорядковані Директорії рушили по тилах денікінців та більшовиків, що отримало назву **першого зимового походу армії УНР**.

Скориставшись невдоволенням селянства, репресивною політикою білих та здобувши підтримку лідерів селянських повстанських загонів (*Н. Махно*), на початку 1920 р., Червона армія повернула контроль над більшою частиною України. С. Петлюра спробував здобути підтримку Польщі, уклавши у *Варшаві угоду з Ю. Пілсудським*. Проте **радянсько-польська війна** завершилася укладанням **18 березня 1921 р. Ризького миру**, за яким Західна Україна поверталася до Польщі і на решті українських земель визнавалася радянська влада. Армія УНР була *інтернована*, а уряд опинився в *еміграції*.

Останньою спробою повалити більшовицький режим за допомогою масштабного повстання селян, став **другий зимовий похід** залишків армії УНР на чолі з *Ю.Тютюнником* (листопад 1921 р.), але і він не приніс бажаних результатів.

2. Українські землі у міжвоєнний час

Поразка військ УНР-Директорії в 1920 р. призвела до остаточної перемоги в Україні радянської влади та відновлення **Української соціалістичної радянської республіки** (УСРР) з деякими атрибутами самостійної держави (Конституція УСРР 1919 р., уряд – Рада народних комісарів, законодавчий орган - з'їзд Рад та Всеукраїнський ЦВК, столиця - Харків, герб та ін.). Проте фактично за радянської влади Україна ніколи незалежною, самостійною державою не була. Вся влада в країні знаходилася в руках єдиної РКП(б) - Російської комуністичної партії (більшовиків), центр якої був у Москві. КП(б)У - Комуністична партія (більшовиків) України за статутом мала статус тільки обласної організації повністю підпорядкованої центру, так само як компартії інших республік РСФРР, а згодом і СРСР, який було створено 22 грудня 1922 р.

Загальний стан у країні загострювався економічною розрухою, яка була наслідком першої світової та громадянської війни, комуністичної політики «воєнного комунізму», засухою початку 20-х років. Стояли фабрики та заводи, внаслідок відтоку на село зменшилося міське населення. Все це призвело до голоду 1921-22 років, який охопив всю країну. Тільки в Україні голодувало 5,5 млн. чоловік, це становило чверть населення республіки. Від голоду померло 1,5 млн. чоловік.

Нова економічна політика (неп) замінила «воєнний комунізм». Її **політична мета** – зменшення соціальної напруги, створення міцної соціальної ба-

зи для радянського режиму. **Економічна мета** – припинення руйнівних процесів у народному господарстві, досягнення позитивної динаміки у розвитку економіки. **Соціальна мета** – створення сприятливих умов для розбудови соціалістичного суспільства. Також, шляхом переходу до непу, радянське керівництво сподівалося на *покращення зовнішньополітичного клімату*, вихід з міжнародної ізоляції.

Спробою заспокоїти «націоналів» було оголошення вже на початку 1923 року політики **«коренізації»**, яка мала означати орієнтацію на місцеві кадри, розвиток національної культури, розширення прав периферії відносно центру.

Українізація – відгалуження загальносоюзної політики *коренізації*, проведення якої було ініційоване ВКП(б) у 1920-х рр. Період радянської українізації сьогодні поділяють на чотири етапи: початковий (1923-25), кульмінаційний (1925-28), завершальний або ліквідаційний (1928-33) та деукраїнізаційний (1934-41). Період радянської українізації звичайно пов'язують з трьома політичними діячами, які послідовно займали посаду наркома освіти УСРР: Григорієм Гринько, Олександром Шумським та Миколою Скрипником. **Мета українізації** полягала у зміцненні радянської влади в УСРР, залученні на свій бік національної інтелігенції та створення позитивного іміджу більшовицького режиму закордоном. *Здійснення цієї політики* полягало в українізації системи освіти та апарату державного управління, створенні умов для розвитку національно-культурного життя.

Українізація, як і коренізація взагалі, увійшла в непереможні протиріччя з централізаторськими тенденціями Москви, і вже на початку 30-х років була повністю **згорнута**. Було репресовано і фізично знищено тисячі представників творчої інтелігенції. Національне відродження перетворилося у **“розстріляне відродження”**. Своєї кульмінації воно досягло *3 листопада 1937 р.* Цього дня у Соловецьких таборах було знищено Л. Курбаса, М. Куліша, М. Яворського, В. Чеховського, В. Підмогильного, Г. Епіка, М. Ірчана, М. Вороного, О. Слісаренка, М. Ялового та інших. Загальна кількість розстріляних тоді діячів української інтелігенції *перевищувала 100 осіб*. Всі вони становили золотий фонд української нації. Однак, завдяки політиці “радянської українізації” 20-х років, незалежно від прагнень правлячої комуністичної партії, відбулися значні зрушення у розвитку української культури, література та мистецтво поповнилися великою кількістю талановитих творів, які збагатили українську націю.

У 1925 р. на XIV з'їзді ВКП (б) було проголошено курс на **індустріалізацію** – комплекс заходів, спрямованих на прискорення розвитку промисловості. Після прийняття **першого п'ятирічного плану** індустріалізація набула *формованого (прискореного) характеру*. Відмінною рисою індустріалізації був *пріоритет розвитку важкої промисловості та військово-промислового комплексу*.

«Великий перелом» у розвитку господарської системи країни вимагав рішучих заходів не тільки в промисловості, але й сільському господарстві.

Колективізація передбачала створення великих колективних госпо-

дарств на основі окремих селянських дворів. Охопивши максимум селянських господарств, вона повинна була *ліквідувати в селі інститут приватної власності*. Значних втрат селянству принесло розкуркулення. На відміну від проголошених гасел проводилося воно не за класовим, а за майновим станом. За далеко не повними даними, в Україні під розкуркулення потрапило понад один млн. селян, з них 850 тис. було вислано за межі республіки, головним чином на північ, де більшість з них загинула. Це був основний масив освічених, працездатних та кваліфікованих сільських господарів. Ліквідація їх значною мірою, як і подальші репресії, підірвало генофонд української нації.

Справжнім злочином більшовицького режиму проти українського народу став **Голодомор 1932 – 1933 рр.**, що мав *штучний характер*, ставши наслідком не природних катаклізмів, а цілеспрямованої політики центру на вилучення продовольчих запасів селянства і, власне, був формою голодного терору проти нації. Саме в цей період було ухвалено так званий “закон про колоски” (7 серпня 1932 р.), за яким передбачалися вироки від 5 років до розстрілу. До судової відповідальності притягалися й діти. Голод призвів до втрати біля 7 млн. українського населення, масової дитячої безпритульності, людоїдства. Наслідком такої політики була деградація сільського господарства та знову ж таки великі людські втрати.

Починаючи з 1929 р. трьома великими хвилями Україною прокотилися **масові репресії**: перша – 1929-31 рр. (примусова колективізація, розкуркулення, ліквідація УАПЦ, процес СВУ), друга – 1932-34 рр. (штучний голодомор, постишевський терор, “кіровська хвиля”), третя – 1936-38 рр. (так званий Великий Терор).

3. Україна в роки Другої світової війни

23 серпня 1939 р. міністри зовнішніх справ СРСР (В. Молотов) та нацистської Німеччини (Й. фон Ріббентрон) уклали **пакт про ненапад**, який був доповнено **таємними протоколами про розподіл сфер впливу у Східній Європі**. Підписання цього документу дозволило німцям розв’язати Другу світову війну, тоді як Радянський Союз отримав можливість приєднати західноукраїнські та західнобілоруські землі.

22 червня 1941 р. 190 німецьких дивізій перетнули кордони СРСР, тим самим розпочавши *радянсько-німецьку війну*. Наступ вели *три групи армій*: «Північ» (Прибалтика, Ленінград), «Центр» (Білорусь, Москва) та «Південь» (Україна, Кавказ). Запеклі бої точилися навколо Києва, Одеси, Харкова та інших міст України. Вже в перший період війни Україна зазнала великих жертв. В армію було мобілізовано понад 2 млн. українців. Незважаючи на героїчний опір німецьким військам, до грудня 1942 р. на радянсько-німецькому фронті в полон потрапило 3,8 млн. радянських військовослужбовців, тобто майже весь кадровий склад Червоної Армії на початок війни, з них 1,3 млн.

українців. **22 липня 1942 р.** гітлерівці окупували *останній населений пункт УРСР – м. Свердловськ* на Луганщині.

Нацистський окупаційний режим здійснювався згідно плану «Ост». Він передбачав знищення та насильницьке виселення з України більшої частини місцевих жителів і поступове заселення її території колоністами з Німеччини. Надзвичайно жорстока окупаційна політика гітлерівців створила передумови для *розгортання потужного руху опору*. В Україні **рух опору** мав кілька течій – **комуністичну і некомуністичну**.

Комуністична партія організувала: а) підпільні антифашистські організації в містах і на селах та б) широко розгалужену партизанську мережу у лісовій місцевості. Партизанські загони та з'єднання часто змінювали своє місцеперебування, маючи постійні бази дислокації в лісних масивах Брянщини та Білорусії. Улітку 1942 р. в Москві було створено Центральний штаб партизанського руху і підпорядкований йому Український штаб. Партизанські загони діяли у прифронтовій зоні, здійснювали глибокі рейди в тил ворога, виконували терористичні акти проти окупантів та їх окремих функціонерів, провадили диверсії на військових та економічних об'єктах, вели рейкову війну. Німці вимушені були виділити 50 тис. солдатів для боротьби з партизанами.

За наказом командування радянські партизани проникли на територію Польщі, Чехословаччини, Румунії та Угорщини і діяли там разом з місцевими партизанами. Найвідомішими в Україні були загони та партизанські з'єднання Ковпака і Руднева, Федорова, Сабурова, загін “особливого призначення” Медведєва, який отаборився під Рівне і забезпечував діяльність радянського розвідника М.Кузнєцова, який боровся, як проти німців, так і проти ОУН, тощо.

Бойові дії проти фашистів провадила і **УПА**, головним чином на Волині та в Карпатах, де користувалася широкою підтримкою місцевих жителів. Крім того, ОУН надсилала “похідні” бойові групи і у Східну Україну (до 3 тис. чол.). Але тут вони не знаходили підтримки населення і ставали легкою здобиччю гестапо та радянських підпільників.

УПА мала різні **джерела формування** (“Поліська Січ” отамана Бубли-Боровця, що виникла восени 1941 р., збройні загони ОУН(м) та ін.). З весни 1943 р. ОУН(б) проводить силове об'єднання різних збройних націоналістичних загонів, внаслідок чого наприкінці 1943 р. була утворена єдина УПА під командуванням генерала Тараса Чупринки (Роман Шухевич), яка на початок 1944 р. нараховувала до 40 тис. бійців. Чисельність УПА зростала в міру наближення до Західної України Радянської Армії, якій націоналісти планували завдати головного удару. Рух Опору в тилу нацистів наближував звільнення України та загальний крах Третього Рейху.

Контрнаступ Червоної армії *під Сталінградом* (19 листопада 1942 – 2 лютого 1943 р.) став не тільки **початком корінного перелому у Другій світовій війні**, але й дозволив перейти до визволення України. **18 грудня 1942 р.** бу-

ло звільнено *перший населений пункт УРСР – с. Півнівку* на Луганщині (тоді Ворошиловградщині). Протягом зимової кампанії 1942 – 1943 рр. була звільнена значна частина Луганської, Донецької та Харківської областей. Нищівний розгром нацистських військ під Курськом відкрив можливість для звільнення усієї України. У вересні 1943 р. розпочалася грандіозна битва за Дніпро, яка закінчилася 6 листопада 1943 р. звільненням Києва.

У січні–лютому 1944 р. внаслідок успішно проведеної Корсунь-Шевченківської операції було оточено та розбито 10 дивізій німецьких військ, усього 80 тис. чол., з яких 55 тисяч були знищені, 18 тис. потрапили у полон. Ця битва отримала назву „другого Сталінграду” (там була оточена 330-тисячна армія противника). Чергова перемога прискорила подальше звільнення української території.

10 квітня була звільнена Одеса, у травні - Крим, у липні-серпні – Західна Україна. 14 жовтня 1944 р. було звільнено територію всієї України за станом на початок війни. 27 жовтня звільнено Ужгород, головне місто Закарпатської України, яка офіційно була приєднана до України вже після війни. **28 жовтня 1944 р.** стало днем **остаточного визволення України** від нацистських загарбників.

4. Розвиток УРСР у 1945 – 1991 рр.

Україні належить **визначний внесок у перемогу** над країнами-агресорами. Її **загальні втрати** становили **9 млн. чоловік**, з них 2,5 млн. – військові та 6,5 млн. – цивільні. У відсотковому відношенні до загальної кількості населення, більше України втратили тільки Польща і Білорусь.

У роки війни було **повністю зруйновано 714 міст і містечок, 28 тис. сіл, 16 тис. промислових об'єктів**. Стан занепаду переживало сільське господарство, зникло понад 28 тис. радгоспів і колгоспів. Матеріальні збитки республіки склали 286 млрд. карбованців (42% від загальносоюзних втрат).

Внесок українського народу у перемогу, змусив *Москву піти на формальне розширення прав України*. У березні 1944 р., з дозволу Кремля, виник **Наркокомат закордонних справ УРСР** на чолі з *Д. Мануїльським*. Було створено окреме **міністерство оборони республіки**, яке очолив *С. Ковпак*. З жовтня 1945 р. **УРСР стає членом Організації об'єднаних націй (ООН)**, а з 1954 р. – членом **ЮНЕСКО** – авторитетної міжнародної організації ООН з питань освіти, науки і культури.

Втім, повернення радянської влади викликало і **нову хвилю репресій**. В післявоєнний період від сталінських репресій найбільше постраждали жителі західноукраїнських земель, яких звинувачували у співробітництві з німцями, належності до ОУН (Організація українських націоналістів) та УПА (Українська повстанська армія). В Західній Україні було поновлено проведення колективізації сільського господарства, перші кроки якої були зроблені ще до війни. Була заборонена та розігнана українська греко-католицька

церква (1946 р.). Цілі *народи*, як то **кримські татари**, безпідставно звинувачувалися у колабораціонізмі та піддавалися насильницьким депортаціям.

Наслідком війни стало *об'єднання більшості українських земель в межах однієї держави*. У вересні 1944 р. між Польщею та УРСР було підписано угоду про обмін деякими прикордонними територіями. У травні 1945 р. уряд Чехословаччини погодився на *перехід Закарпаття до складу УРСР*. У лютому 1947 р., Румунія визнала *правомірність знаходження у складі УРСР Північної Буковини, Хотинщини та Ізмаїльщини*.

Смерть Й. Сталіна у березні 1953 р. загострила боротьбу за владу в партійній верхівці, в результаті якої ЦК КПРС очолив **М. Хрущов**, який ініціював ряд *ліберальних реформ* в управлінні державою і почав **політику десталінізації**. В 1956 р. на XX з'їзді КПРС обговорювалося питання про *“культ особи”* Й.Сталіна і прийнято низку половинчастих заходів з десталінізації суспільства. Засудження культу особи і масових репресій, хоча і носило непослідовний, обмежений характер, все ж сколихнуло суспільство, *започаткувавши процес затяжної кризи радянської політичної системи*. Представники української інтелігенції у зв'язку з цим піднімають питання про відродження української мови, літератури, культури, реабілітацію багатьох репресованих українських політиків, інтелігентів, робітників та селян. Різнобічні зміни в житті радянського суспільства, пов'язані з перебуванням при владі М. Хрущова отримали назву *«відлиги»*.

З 1957 р. в СРСР провадилася чергова антирелігійна акція, яка значною мірою стосувалася й України. Внаслідок цієї акції в 1961 р. було ліквідовано майже половину всіх церков, монастирів, семінарій, які ще збереглися після погромів 30-х років.

Реформа освіти 1958 р. одним зі своїх завдань мала посилення русифікації школи і всієї України. В 60-х роках в обласних центрах та Києві українські школи становили 28%, російські – 72%; в інших містах відповідно 16 і 84 %.

В результаті зміни партійного і державного керівництва, що відбулася у 1964 р. на чолі Радянської держави став **Л. Брежнєв**. Роки його правління, за винятком перших п'яти років перебування при владі, характеризувалися *уповільненням темпів економічного розвитку країни, стагнацією в багатьох сферах суспільного життя, зростанням корупції та тіньової економіки*. Все це стало свідченням *глибокої кризи радянської моделі розвитку*.

В Україні з 1963 р. першим секретарем ЦК Компартії був **Петро Шелест** (1963 – 1972), який при всій своїй відданості ідеям марксизму-ленінізму, не боявся захищати інтереси України в економіці та культурі і намагався проголосити власну точку зору на деякі проблеми. В 1970 р. він видав книгу “Україна наша радянська”, в якій сміливо, як на той час, відстоював історичну автономію України, прогресивну роль українського козацтва, проголошував необхідність берегти як найдорожчий скарб українську мову. За підтримку українських письменників, захист української мови та культури,

боротьбу проти русифікації республіки він був звільнений Брежнєвим з посади.

Першим секретарем компартії України стала близька до Брежнєва людина **Володимир Щербицький** (1972 - 1989), який вів послідовну політику *деукраїнізації* України. На відміну від Шелеста, який за визначенням політологів був ортодоксом з “національними комплексами”, Щербицький був ортодоксом без “комплексів”. Починаючи з 1972 р., коли святкувалося 50-річчя заснування СРСР, *русифікація* охопила всі галузі культури, літератури, мистецтво все більше деградувало. Проте, і в цей час крізь перепони та заборони пробивалися паростки справжньої художньої творчості, з’являлися талановиті книжки, кінофільми, живописні твори тощо.

70-ті роки були часом зародження кризи соціалістичної системи в СРСР, яка чітко проявилася на початку 80-х років. Активізувався дисидентський рух. Важливим етапом захисту прав людини та національних прав України було утворення в 1976 р. *Української Гельсінської Групи*, яка ставила за мету ознайомлення українського суспільства з Декларацією прав людини, прийнятою ООН ще у 1948 р. Члени групи збирали докази порушення владою прав громадян України, в тому числі національних прав, русифікації українського населення, встановлювали контакти з іноземними країнами, добивалися акредитації в Україні представників іноземної преси, вільного обміну інформацією та ідеями.

На початку 80-х рр. **криза** в СРСР охопила всі сфери життя. Економіка не могла забезпечити потреб країни. Зниження цін на нафту та газ на міжнародному ринку, війна СРСР в Афганістані сприяли подальшому загостренню кризових явищ. В суспільстві душилися будь які спроби виявлення незалежної суспільної думки. В державі розквітала корупція і бюрократизм.

Критична ситуація примусила нового Генерального секретаря ЦК КПРС **Михайла Горбачова** у квітні 1985 р. заявити про докорінну зміну економічного, соціального та зовнішнього курсу країни. Було взято орієнтацію на перебудову, демократизацію, гласність. *Перебудова* була спробою мирного переходу від тоталітарного до цивілізованого суспільства. Але експериментування нової політики не принесли істотних змін.

Фатальні наслідки для населення та економіки України мала технічна *катастрофа* на Чорнобильській атомній електростанції (26 квітня 1986 р.). Мільйони людей в різних куточках України відчували згубний вплив радіації.

В другій половині 80-х рр. національно-визвольний рух в Україні продовжував наростати. З 1987 р. починаються деякі послаблення в репресивній системі. Під тиском світових демократичних сил радянська влада починає звільняти дисидентів з-під арешту та заслання, хоча цей процес було розтягнуто до 1989 р. Українські політв’язні після виходу на волю активно включаються у політичну боротьбу.

З 1988 р. Українська Гельсінська Група була перетворена в *Український Гельсінський Союз*, який очолили Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь. З цього часу в Україні виникає багато організацій і груп з різними політичними спрямуваннями та програмами культурного відродження: антисталінське товариство "Меморіал", Союз незалежної української молоді (СНУМ), Християнсько-Демократичний Фронт та ін.

В 1989 р. з ініціативи Спілки письменників України та активних учасників Українського Гельсінського Союзу було створено *Народний Рух України* (НРУ), який виступив на захист української мови, культури і висунув свою програму економічного та політичного розвитку України.

Відроджується Українська Автокефальна Православна церква і Українська греко-католицька церква, підпорядкована Ватикану. Життя України політизується. З'являється велика кількість незалежних періодичних видань, відроджується національна символіка України. Вибори 1990 р. до Верховної Ради УРСР завершилися тим, що четверту частину депутатських мандатів отримав Демократичний блок. З Конституції було усунено статті про керівну та організуючу роль комуністичної партії. Відновлюється багато-партійна система в Україні, як і в інших республіках, знищена на руїнах Російської імперії ще у 1918 р.

5. Українська культура у XX ст.

5.1. Культура України початку XX ст.

На початку XX ст. культура України, з одного боку, продовжувала розвивати народні, демократичні традиції XIX ст., а з іншого - йшов активний пошук нових форм, використання досягнень інших національних культур. Це конкретно виявилось у двох орієнтаціях:

- 1) збереження національно-культурних традицій (народницька теорія);
- 2) орієнтація на західноєвропейський процес в царині художньої культури ("європеїзація", "космополітизм", "модернізм").

Традиційні тенденції в царині літератури - *романтизм* і *неореалізм* поєднувалися з розвитком футуризму, символізму. Так, фахівці виділяють "нову школу" української прози (М.Коцюбинський, В.Стефаник, О.Кобилянська). І.Франко писав, що представники цієї школи прагнули цілком "модерним" європейським способом зобразити своєрідність життя українського народу. Такий напрям в українській літературі, як футуризм, насамперед пов'язаний з М.Семенком, який був одним з його головних теоретиків, фундатором першого літературного об'єднання футуристів (Київ, 1913р.)

На початку століття в *українській літературі* помітне місце займали письменники, творчість яких у роки радянської влади замовчувалася або спотворювалася. Серед них В.Винниченко - діяч Центральної Ради, прозаїк, драматург, твори якого характеризувалися різноплановою проблематикою (сільське і

міське життя, зображення різних соціальних груп). Б.Летант - поет, прозаїк, видавець творів Т.Шевченка, І.Франка, М.Коцюбинського в перекладах на польську і німецьку мови. Популярністю користувався В.Пачовський, тематика творів якого досить широка: любовна лірика, історичні події минулого. Над драматичною поемою "Золоті ворота", де підкреслювалася національна ідея, В.Пачовський працював декілька десятиріч. У драмі "Сонця руїни" описані події 1663-1687 рр., даються портрети П.Тетері, Ю.Хмельницького, П.Дорошенка, І.Самойловича.

Початок нашого сторіччя характеризувався прогресом в галузі **музичної культури**. Формується національний стиль, який об'єднує динаміку фольклорної виразності і кращі традиції класики. У цьому напрямі розвивалася творчість М.Леонтовича, К.Стеценка, Я.Степового, які по-новаторському осмислили творчу спадщину М.Лисенка.

В Україні в галузі **живопису і графіки** активно працювали такі майстри, як О.Мурашко, О.Новаківський, І.Трут, П.Ковжун, Г.Нарбут, М.Сосенко, М.Бойчук. Більшість з них мали європейську освіту і перебували під впливом сучасних їм художніх тенденцій. Міжнародного визнання досяг український скульптор О.Архипенко - творець нового напрямку в мистецтві.

У цей час значні досягнення характерні для розвитку **національного театру**. У 1904 р. М.Лисенко започаткував у Києві музично-драматичну школу, з 1907 р. там же функціонував український стаціонарний театр М.Садовського, у 1915 р. І.Мар'яненко заснував Товариство українських акторів. Театри і трупа Наддніпровської України і Галичини ставили п'єси Л.Українки, О.Олеся, В.Винниченка, вони прагнули освоїти світову класику, зверталися до творів європейських авангардистських авторів. У 1916 р. Л.Курбас став організатором "Молодого театру" у Києві, в якому на високому художньому рівні вирішувалися завдання оновлення українського сценічного мистецтва.

З'являється український **кінематограф**. Перші українські хронікальні фільми були відзняті у Харкові. Там же актор О.Олексієнко ставить фільми за творами І.Котляревського, М.Гоголя, М.Старицького. Перший український постановник і оператор Д.Сахненко був творцем таких фільмів, як "Наталка Полтавка", "Запорозька Січ", "Богдан Хмельницький", в яких брали участь видатні українські актори - М.Садовський, М.Заньковецька, Л.Лінницька.

В Україні продовжувався прогрес **науки**. В умовах піднесення національно-визвольного руху активізувалися історики, етнографи, філологи. Д.І.Яворницький пише історію Запорозької Січі, історію періоду козаччини - І.Крип'якевич, ряд визначних праць зі сходознавства - А.Кримський. Наукове товариство ім. Т.Шевченка, яке очолив М.Грушевський, випустило з 1892 по 1917 роки понад 100 томів "Записок наукового товариства", 35 томів "Етнографічного збірника", 15 томів "Матеріалів з української етнології", 15 томів були підготовлені історико-філософською секцією.

Культура України розвивалася в умовах русифікації, що тривала. Хоча у 1904 р. кабінет міністрів Росії визнав шкідливим заборону української мови, до

1917 р. в Україні не було жодного державного навчального закладу, де викладання велося б українською мовою. На початку першої світової війни активізувався наступ на українство: заборона мови, масові арешти і заслання інтелігенції. Це насамперед стосувалося території Галичини, зайнятої Росією в ході воєнних дій.

Після повалення царату в Україні почався новий етап національно-визвольного руху, створювалися умови для прискореного розвитку національної культури. Вже в березні 1917 р. у Києві були відкриті дві українські гімназії. За активною участю Генерального секретаріату освіти Центральної Ради здійснювалося переведення шкіл на українську мову викладання, в різних регіонах України було створено понад 80 українських гімназій.

5.2. Українська радянська культура

Після завершення громадянської війни і приходу до влади комуністичної партії, зі створенням Радянського Союзу змінилися умови розвитку культури загалом в СРСР, а також в Україні. Культурний розвиток України у 20-і роки - один з різючих феноменів української історії. Серед майстрів культури були і гарячі прихильники нової влади, і аполітичні люди, і противники більшовизму, які в розвиткові національної культури вбачали певну альтернативу незалежності, що не здійснилася. В умовах *непу*, внутрішньопартійної боротьби допускалися елементи демократії. Уперше за довгі роки українська культура отримала державну підтримку.

Серйозні успіхи були досягнуті в **освіті**, зокрема ліквідації неписьменності. Активно діяло добровільне товариство "Геть неписьменність!", до початку 1930 р. в Україні було близько 30 тисяч пунктів ліквідації неписьменності з контингентом 1,6 мільйона учнів.

У 1934 р. для всього СРСР було встановлено декілька типів шкіл: початкова (1-4 класи), семирічна (1-7 класів) і середня (десятирічна). Була введена обов'язкова початкова освіта.

В Україні розвивалася і середня спеціальна освіта (професійні училища і технікуми). Якщо в 1927 р. середніх спеціальних навчальних закладів було 158, в яких навчалася понад 31 тисяча чоловік, то в 1940 р. їх було 590 з числом учнів майже 400 тисяч.

Кількість студентів вищих навчальних закладів зростала не тільки за рахунок випускників шкіл, але і за рахунок підготовчих курсів, відкритих в 1919 р., робітничих факультетів, заснованих в 1921 р. Університети були реорганізовані в інститути народної освіти медичного, технічного, фізичного, агрономічного, педагогічного профілю. Більшість студентів складали діти робітників та селян.

Результатом і разом з тим базою для подальшого розвитку культури в повній мірі стала українська **наука**, як фундаментальна, так і прикладна. У розвиткові української науки найактивнішу участь взяли видатний природозна-

вещь зі світовим ім'ям В. Вернадський, мікробіолог і епідеміолог Д. Заболотний, математик М. Крилов, економіст М. Туган-Барановський, гігієніст та епідеміолог О. Корчак-Чепурківський, літературознавець С. Єфремов, О. Богомолець, який працював в галузі експериментальної патології, Є. Патон, який запропонував принципово нові методи електрозварювання. Ці та ряд інших вчених широко відомі за межами України.

Серед гуманітарних підрозділів Академії наук особливу активність виявила історична секція, роботу якої очолив М. Грушевський, який в 1924 р. повернувся з еміграції. Він реорганізував роботу секції, створив науководослідну кафедру історії України, очолив Археографічну комісію, редагував журнал "Україна", "Наукові збірники" історичної секції.

Після революції особливим драматизмом і складністю в Україні, як і у всьому СРСР, відзначався **літературний процес**. З'явився такий напрям, як **пролеткультівство**. Це була лівацька течія, теоретики якої заперечували значення класичної спадщини, пропагували створення "лабораторним шляхом" "чисто пролетарської культури", яка відповідала б "пролетарській психіці". В Україні теоретиками й активними пропагандистами пролеткультівських теорій були В. Блакитний, Г. Михайличенко, М. Семенко, М. Хвильовий.

Український **футуризм**, який виник ще до революції, у перші післяреволюційні роки активізував свою діяльність. Оформилися організації футуристів. У 1922 р. у Києві вони створили "Аспанфут" ("Асоціація панфутуристів"), у Харкові діяв "Ком-Космос", в Одесі – "Юголіф". Футуристи войовничо нападali на прихильників традиційних форм в літературі і мистецтві, пропагували урбанізацію культури й експериментаторство, європеїзацію та модернізацію змісту і форми українського мистецтва. У рядах футуристів було відносно багато колишніх символістів (О. Слісаренко, В. Ярошенко, М. Терещенко).

Ще в роки революції на чолі з М. Зеровим виникла група поетів і літературознавців, які орієнтувалися на створення високого гармонійного мистецтва на основі освоєння класичних зразків світової літератури (М. Рильський, П. Філіпович, М. Драй-Хмара). Пізніше опоненти цієї групи назвали їх **"неокласиками"**.

У першій половині 20-х років з'являється **"теорія боротьби двох культур"** (української і російської), яку активно відстоював один з лідерів комуністичної партії України Д.Лебідь. Прихильники цієї теорії розглядали українську культуру як відсталу, селянську, заперечували необхідність її розвитку. Ця теорія була засуджена на офіційному рівні.

Масово виникали різноманітні літературні гуртки, спілки («Плуг», «Гарт», «ВАПЛІТЕ»). З'явилася ціла плеяда талановитих письменників і публіцистів: М. Зеров, Г. Косинка, М. Хвильовий, В. Еллан-Блакитний, М.Драй-Хмара тощо.

Втім, вже з другої половини 1920-х рр. партійне керівництво намагалося загнати українізацію у певні рамки. У 1926 р., після листа Й. Сталіна до Л. Кагановича, почалися утиски М. Хвильового, приводом до чого став його виступ

у літературній дискусії з гаслом *«Геть від Москви!»*, що не мав жодного політичного підтексту; тоді ж з України вислали *О. Шумського*; у 1928 – 1929 рр. припинили існування творчі об'єднання *ВАПЛІТЕ*, *Ланка-МАРС*, переслідувань зазнавали *поети-неокласики*; було ліквідовано *УАПЦ* та розгромлено Українську *Академію Наук* тощо. *Завершення українізації* співпало з призначенням на посаду секретаря ЦК КП(б)У *П. Постишева* (1933). Було розгорнуто масштабні репресії проти активних діячів українізації та розпочато послідовну *русифікацію*.

Небувалою популярністю у 20-і роки набуває **театральне мистецтво**. Справжньою творчою лабораторією став театр Леся Курбаса "Березіль". Режисер виводив український театр на шлях європейських пошуків нових засобів виразності.

Всесвітня слава прийшла до одного з фундаторів українського **кіномистецтва** *О.Довженка* разом з фільмами "Звенигора", "Арсенал", "Земля". Стилістика, створена Довженком, поклала початок напрямку, який визначають як "український поетичний кінематограф".

Українське **образотворче мистецтво** на початку ХХ ст. розвивалось у руслі основних стилів, течій і жанрів світового мистецтва. Українські художники були добре ознайомлені з кращими зразками світового мистецтва. Видатними живописцями жанру побуту був *М. Пимоненко* (1862—1912), пейзажисти *С. Васильківський*, *В. Орловський*, *П. Шевченко*, *І. Труш*, *К. Костанді*. Майстрами портретного живопису були *Іван Труш*, брати *Федір* та *Василь Кричевські*, *Олекса Новаківський*. До історичної тематики звертались *Ф. Красицький*, *М. Самокиш*, *М. Івасюк*. Це період особливого сплеску авангардного мистецтва. Визначилися групи, які розвивали традиції українських і російських передвижників. Художники, які увійшли до "Асоціації революційного мистецтва України", розвиваючи національні традиції, використовували форми візантійського і староукраїнського живопису. На західноєвропейські зразки орієнтувалися художники, які входили до "Об'єднання сучасних художників України". Київський художній інститут став справжнім центром авангардного образотворчого мистецтва. Сюди в цей час повертається *Казимир Малевич* - основоположник такого модерністського напрямку в живописі, як супрематизм, в якому зображення складалося зі сполучень найпростіших геометричних фігур.

Ще тяжчі часи переживала українська культура в роки Другої світової війни. Дуже багато творчої інтелігенції — літераторів, науковців, артистів загинули в боях, померли від голоду. Провідною тематикою мистецтва і літератури став патріотизм, героїзм, захист Вітчизни, праця на перемогу.

ХХ ст. збагатило українську **музичну культуру** чудовими творами *К. Стеценка* (1882–1922), *М. Леонтовича* (1872–1921), *Ф. Вериківського*, *В. Верховинця*, *М. Віленського*, *П. Демуцького*, *П. Козицького*, *К. Данькевича*, *А. Кос-Анатольського*, *В. Косенка*, *Б.Лятошинського*, *Григорія та Платона Майбород*, *Л.Ревуцького*, *Я.Степового*, *А. Філіппенка*, *А. Штогаренка*, *М. Скорика*, *Л. Колодуба*, *І. Шамо*, *Є. Станковича*, *Л. Дичко*, *Ю. Рибчинського*, *І. Кирилі-*

ної. Великий вплив на розвиток музичної культури та музики мало професійне музичне мистецтво XIX, XVIII ст., попередніх поколінь, музична пісенно-фольклорна творчість, етнографічне музикознавство.

Світове визнання здобули **українські співаки** С. Крушельницька, О.Петрусенко, Б.Гмиря, М.Литвиненко-Вольгемут, М.Гришко, З.Гайдай, І. Паторжинський, І. Козловський, Д. Гнатюк, Б. Руденко, Л. Руденко, А. Солов'яненко, Д. Петриненко та О. Гришко, майстри сцени О. Сердюк, Н. Ужвій, А. Бучма, Г. Юра, Ю. Шумський, В. Добровольський та ін. Світову славу здобув Київський хор О. Кошиця, хор ім. Г. Верьовки під керівництвом народного артиста України академіка А. Авдієвського, капела «Думка», ансамбль танцю України ім. П. Вірського, Український державний симфонічний оркестр, народний самодіяльний хор Л. Яценка, капела бандуристів, хори «Київ», «Хрещатик».

Українська **архітектура** XX ст. вагомим внеском лягла в скарбницю української та світової культури. У зодчестві того часу панівним стилем в архітектурі і мистецтві був модерн (фр. *moderne* – сучасний, новий). Його принципи руйнували канони інших стилевих напрямів, зокрема класицистичного, відкривались можливості для творчого розвитку на основі національних традицій. Митці часто ставали на позиції розуміння прекрасного в раціональному. Для споруд раціоналістичної спрямованості характерні витонченість, тендітність, графічність ліній, площинність фасадів. Митці ототожнюють прекрасне з легкістю, прозорістю, простором.

Раціоналістичний модерн спрощував і виявляв функції об'єкта в декорі споруди. Раціоналістичний модерн перетворював корисне у витончене.

На початку XX ст. в Україні творили такі видатні архітектори, як А.І. Бернардацці, Л.А. Владек, В.В. Городецький, О.Б. Мінкус, Ф.А. Троунянський, Ф.Н. Неструх, О.В. Кобелев, П.Ф. Альошин, Е.П. Бродтман, О.М. Вербицький, В.О. Осьмак, О.М. Гінзбург, К.Н. Рженішевський, О.Л. Красносельський, В.С. Скоробагатов. Майже всі вони працювали в стилі модерн, ведучи пошук пластичних можливостей нових конструкцій та матеріалів, виробляючи нову пластичну мову.

Друга половина XX ст. в українській культурі характеризується як складний, насичений і неоднозначний період. На перше повоєнне десятиліття прийшовся **розквіт соціалістичного реалізму**. Ідеологічний фактор був домінуючим у культурі, а митці були змушені у межах єдиного творчого методу. Проте **хрущовська «відлига»** помітно активізувала національно-культурне життя республіки. Відбувся *перегляд деяких стереотипів культурної політики*, зріс інтерес до національних духовних цінностей, це супроводжувалося реабілітацією репресованих діячів науки і культури.

Література. Атмосфера кінця 1950-х років сприяла *формуванню молодого покоління літераторів*, так званих **«шістдесятників»** (насамперед, письменників): Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, Г. Тютюнник, В. Стус. Своєю творчістю вони заперечували пануючу тоді зневагу до особистості і боролися за на-

ціональні культурні цінності, свободу і людську гідність.

Початок 1970-х років – це епоха *самвидаву*, насамперед, *політичної публіцистики* (В. Чорновіл, Є. Сверстюк, В. Мороз). Незважаючи на «класово-партійну» ідеологію, з'являються *високохудожні твори* О. Гончара («Тронка», «Собор», «Чорний яр»), Ю. Мушкетика («Позиція», «Рубіж»), П. Загребельного («Диво», «Роксолана», «Розгін») та інші. Плідно працювали *поети* Л. Костенко, Д. Павличко, В. Стус, Б. Олійник.

П'ятнадцятиріччя (1970 – 1985 рр.) – *криза «адміністративного безчинства»* радянської влади в Україні по відношенню до творчої літературної інтелігенції. Ідеологічні і цензурні перепони не залишали місця творчому пошуку.

Образотворче мистецтво УРСР теж характеризується *пануванням соцреалізму*. Одіозне мистецтво, позначене ідеологічною запрограмованістю, догматизмом і плакатністю відображалось у творчості багатьох українських художників. З загального художнього процесу того часу випадає творчість видатної *примітивістки* К. Білокур («квітковий іконопис») та Т. Яблонської, яку називають *«стихійним екзистенціалістом»*. Художниці продовжували фольклорні традиції українського мистецтва, що, звичайно, було далеко від панівного художнього стилю.

Театр і кінематограф. Активізація національно-культурного життя УРСР на межі 1950-х – 1960-х рр. стимулювала зростання інтересу суспільства до *театрального мистецтва*. Поряд з так званим *репертуаром «на замовлення»*, з'являються оригінальні, новаторські твори, здійснюються пошуки високохудожніх засобів їх відтворення, працюють талановиті актори і режисери. *Театр стає «режисерським»*, серед *неординарних режисерів-новаторів* слід виділити Л. Танюка, С. Данченка, Р. Віктюка.

Невід'ємною частиною сучасної української культури стало *кіномистецтво*. Саме наприкінці 1950-х відбувалося відродження українського кіно, яке прийнято називати *«поетичним»*. Йому були притаманні символізм, метафоричність та алегоричність. Кінострічки *«Тіні забутих предків»* С. Параджанова, *«Білий птах з чорною міткою»* та *«Вавилон ХХ»* Ю. Ільєнка, *«Кам'яний хрест»* Л. Осики стали визнаними шедеврами кіномистецтва не тільки в Україні, а й всьому світі. Зросла роль фільмів в яких піднімалися *питання людської гідності, права на особисте життя* (К. Муратова, Р. Балаян, М. Беліков, Л. Биков, К. Єршов).

У 50 – 80-х роках ХХ ст. в *українській музиці* вирізняються чотири основні потоки: *фольклорний, популярний, професійно-композиторський* (класичний) і *рок-музика*. Визначні виконавці С. Ротару, Н. Яремчук.